Tarihi Ekonomik Coğrafya: XIX. Yüzyıl Üsküdar Kazası Kırsalında Mesleki İhtisaslaşma Örüntüleri

Alperen ÖZDEMİR[*] - İlker YİĞİT[**]

ÖZ

Bu çalışma ekonomik faaliyetlerin ve süreçlerin hangi yerlerde nasıl gelişim gösterdiğini aynı zamanda bu gelişimin nüfus merkezlerini nasıl dönüştürdüğünü detaylı bir şekilde inceleyen tarihi ekonomik coğrafya perspektifiyle, XIX. yüzyılın ilk yarısında Üsküdar kazasına bağlı Kanlıca ve İncir köylerindeki mesleki ihtisaslaşma örüntülerini, nüfus defteri verileri üzerinden ele alıyor. Ülkemizde tarihi ekonomik coğrafya alanında yapılan çalışmaların sınırlı olması, bu araştırmanın önemini artırmaktadır. İki köy arasındaki sektörel olarak meslek dağılımının farklılığı, mekânın mesleki ihtisaslaşma örüntüleri üzerindeki etkisinin sorgulanmasına yol açmış ve çalışmanın temel sorusu olarak "Mekânın mesleki ihtisaslaşma örüntüleri üzerindeki etkisi nedir?" şeklinde belirlenmiştir. Araştırma kapsamında, 181 numaralı nüfus defteri kullanılarak köylerdeki meslek grupları ve sektörel dağılımları analiz edilmiştir. Kanlıca ve İncir köylerinin seçilmesinde, iki köyün coğrafi yakınlığına rağmen mesleki ve ekonomik açıdan farklı örüntüler sergilemeleri etkili olmuştur. Kanlıca köyünün Üsküdar kaza merkezine ve Suriçi'ne (İstanbul'a), dolayısıyla ticari ve ekonomik faaliyetlere daha yakın konumu, ona avantaj sağlarken; İncir köyü, daha izole konumu sebebiyle birincil ekonomik faaliyetlere (tarım) odaklanmıştır. Kanlıca köyünde, denizle ilişkili meslekler (kayıkçılık, kireç kayıkçılığı, kalafatçılık, vb.) baskın hale gelmiştir. Bu meslekler, köyün ekonomik yapısının çeşitlenmesine ve ticari ilişkilerinin güçlenmesine katkı sağlamıştır. Nüfusun %67'si üçüncül sektörde (hizmet sektörü) çalışmaktadır. Kanlıca'nın ulaşım ağı içerisinde, özellikle denizyolu ulaşımında

[*] Arş. Gör., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Burdur/TÜRKİYE.
E-posta: alperenabd9@gmail.com, ORCID: 0009-0001-5713-8487.

[**] Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE.
E-posta: iyigithg@gmail.com, ORCID: 0000-0002-1473-3438.
DOI: 10.32704/erdem.2025.88.127
Makale Gönderim Tarihi: 11.11.2024 - Makale Kabul Tarihi: 10.03.2025 (Araştırma Mk.)

etkin bir noktada olması, ekonomik faaliyetlerin yoğunlaşmasını sağlamıştır. Bu sayede, Kanlıca yoğurdunun ün kazanarak Suriçi'ne kadar götürülmesi mümkün olmuştur. İncir köyünde ise, tarımsal faaliyetler (rençberlik, bağcılık) ön plana çıkmış ve nüfusun %73'ü birincil sektörde faaliyet göstermektedir. Köyün görece izole konumu ve Avrupa yakasına olan uzaklığı, ekonomik çeşitliliğin sınırlı kalmasına yol açmıştır. İncir köyü, geleneksel ekonomik yapısını koruyarak tarıma dayalı bir yaşam sürdürmüştür. Bu durum, köyün ekonomik faaliyetlerinin daha geleneksel bir yapıda şekillenmesine neden olmuştur. Sanayi öncesi toplumlarda ve bir tarım imparatorluğu olan Osmanlı ülkesinde köyler, birincil ekonomik faaliyet kollarının ön plana çıktığı alanları tanımlar. İncir köyü genel kanıya uygun olarak birincil sektörün baskın ekonomik faaliyeti oluşturduğu bir köy olarak ortaya çıkmıştır. Fakat Kanlıca'da birincil ekonomik sektörden ziyade üçüncül sektör daha baskındır. İki komşu köy olan Kanlıca ve İncir'deki ekonomik faaliyetlerin belirgin farklılığına bakıldığında Osmanlı ülkesinde, kırsal alanda dahi genel paradigmaya uymayan durumlar söz konusu olabilmektedir. Bu durum zamansal ve mekânsal manada sanayi öncesi köyü (sosyal ve ekonomik bağlamıyla) yeniden düşünmemiz gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tarihi Coğrafya, Tarihi Ekonomik Coğrafya, Nüfus Defteri, Üsküdar, Kanlıca, İncirköy, Mesleki İhtisaslaşma

Historical Economic Geography: Patterns of Occupational Specialization in the Rural Area of Uskudar District During the 19th Century

ABSTRACT

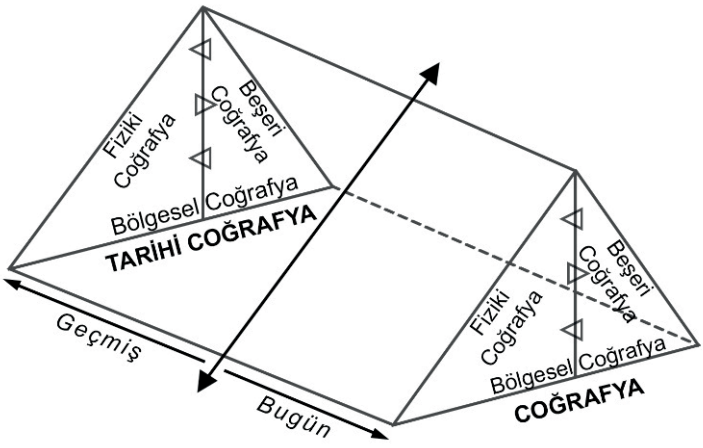
This study examines, from a historical economic geography perspective that analyzes in detail how economic activities and processes develop in specific places and how this development transforms population centers, the patterns of occupational specialization in the villages of Kanlıca and İncir, which were part of the Üsküdar district in the first half of the 19th century, based on census register data. The sectoral differences in occupational distribution between the two villages have led to questioning the impact of location on patterns of occupational specialization, and the main research question of the study has been determined as: "What is the impact of location on patterns of occupational specialization?" The selection of Kanlıca and İncir villages was influenced by the fact that, despite their geographical proximity, they exhibit different patterns in terms of occupation and economy. Kanlıca village's closer proximity to the Üsküdar district center and Suriçi (Istanbul), and thus to commercial and economic activities, provided it with an advantage, while İncir village, due to its more isolated location, focused on primary economic activities. In Kanlıca village, sea-related professions became predominant. These professions contributed to diversifying the village's economic structure and strengthening its commercial relations. 67% of the population work in the tertiary sector. Kanlıca's effective position within the transportation network, especially in maritime transportation, facilitated the concentration of economic activities. In İncir village, on the other hand, agricultural activities came to the forefront, and 73% of the population is engaged in the primary sector. The village's relatively isolated location and its distance from the European side have led to limited economic diversity. İncir village has maintained its traditional economic structure, sustaining a life based on agriculture. This situation has caused the village's economic activities to be shaped in a more traditional manner. In pre-industrial societies and in the Ottoman Empire, which was an agrarian state, villages are defined as areas where primary economic activities are prominent. İncir village emerged as a village where the primary sector constitutes the dominant economic activity, in line with the general belief. However, in Kanlıca, the tertiary sector is more dominant than the primary sector. Considering the significant economic differences between the two neighboring villages of Kanlıca and İncir, it becomes

evident that situations not conforming to the general paradigm can occur even in rural areas within the Ottoman Empire. This indicates that we need to rethink the pre-industrial village in temporal and spatial terms.

Keywords: Historical Geography, Historical Economic Geography, Population Register, Üsküdar, Kanlıca, İncirköy, Occupational Specialization

Giriş

Her bir olay, kaçınılmaz olarak spesifik bir zaman ve mekânda gerçekleşir (Bayartan 2003: 29). Bu basit gerçeklik, olayların meydana geldikleri çevrenin ve zamanın özellikleriyle nasıl iç içe geçmiş olduğunu vurgular. Tarihi ve coğrafi bağlam, olayların anlamını ve önemini şekillendirirken, bu olayların sosyal, ekonomik ve kültürel sonuçları üzerinde de derin bir etki bırakır. Bu nedenle, olayların mekân ve zaman içindeki konumlandırılması, coğrafya ve tarih disiplinleri arasındaki etkileşimin kritik önemini ortaya koyar. Bu etkileşim, "geçmişin coğrafyası" (Mitchell 1954: 12) olarak adlandırılan tarihi coğrafya çalışmalarının temelini oluşturur. Tarihi coğrafya, insan etkinliklerinin geçmişteki herhangi bir dönemde nasıl ve nerede gerçekleştiğini kapsamlı bir şekilde inceler. Bu uzmanlık alanı, modern coğrafya ilke ve yöntemlerini kullanarak, geçmişteki mekânların sosyal, ekonomik ve kültürel yapısını anlamaya yönelik derinlemesine araştırmalar yapar. Böylece, tarihi olayların mekân bağlamında nasıl şekillendiği ve bu olayların bıraktığı izlerin günümüzdeki coğrafi yapılar üzerinde nasıl bir etki yarattığı ortaya konur. Çağdaş coğrafya ile tarihi coğrafya arasındaki tek fark, araştırma odaklarının zaman dilimi üzerinde yatmaktadır (bkz. Şekil 1). Çağdaş coğrafya, mevcut coğrafi yapıları ve bu yapıların insan hayatıyla etkileşimini incelerken, tarihi coğrafya, geçmiş zaman dilimlerindeki coğrafi yapılar ve bu yapıların o dönemdeki insan etkinlikleriyle olan etkileşimlerini inceler (Gümüşçü 2018: 19).

Şekil 1. Coğrafya ve tarihi coğrafya tasnifi (Gümüşçü 2013: 52'den düzenlenerek).

Ekonomik veya iktisadi coğrafya ise bir sosyoekonomik (beşerî) coğrafya dalı olarak, ekonomik faaliyetlerin mekânsal dağılımını, bu dağılımın nedenlerini ve sonuçlarını inceler. İnsanların hayatlarını idame etmeleri için gerekli olan ekonomik faaliyetlerin yeryüzündeki dağılımını, insan-doğal ortam etkileşimi bağlamında ve coğrafyanın temel ilkelerine bağlı kalarak ele alır (Özçağlar 2006: 125, Doğanay ve Doğanay 2015: 173). Ekonomik coğrafya, ekonomi ve coğrafya bilim dallarının kesiştiği bir noktada yer alır ve bu nedenle hem coğrafyacılar hem de ekonomistler tarafından sıklıkla başvurulan bir alan olarak öne çıkar. Bu alanda yapılan çalışmalar, ekonomik faaliyetlerin oluşumuna etki eden doğal ve beşerî olayları kapsamlı bir biçimde inceler. Aynı zamanda, ekonomik faaliyetlerin dağılımına etki eden unsurların yarattığı sonuçlar üzerinde dururken, öneriler de sunar (Doğan ve Doğan 2022: 160). Genel olarak ekonomik faaliyetleri etkileyen durumlar, doğal ve beşerî şartlar olarak iki grupta toplanabilir. Bilindiği gibi konum, iklim, topografya, toprak, su ve bitki örtüsü gibi unsurlar doğal ortamı oluşturur. Doğal elemanlar, konum (lokasyon) başta olmak üzere ekonomik faaliyetin türünü ve özelliklerini etkiler. Beşerî faktörler ise nüfus özellikleri, yerleşme düzeni, siyasal özellikler, ulaşım imkanları ve teknolojik gelişmeler olarak sayılabilir. Doğal ortam şartları tarih boyunca, ekonomik faaliyetleri belirleyen birincil faktör olmuş, beşerî ortam şartları ise ekonomik faaliyetin gelişimi ve şekli üzerinde belirleyici olmuştur (Karabağ ve Şahin 2009: 164). Bölgesel ekonomiyi ayrıntılı bir şekilde kavrayabilmek için ekonomik sektörlere ayrılmış faaliyetlerin durumunun aydınlığa kavuşturulması gereklidir. Bölgesel ekonomiye canlılık katan faaliyetler, genellikle üç büyük sektörle ya da bunların herhangi biriyle ilgilidir: (a) birincil (primer) sektör, tarım, balıkçılık, madencilik ve ormancılık gibi doğal kaynakların çıkarılması ve işlenmesi ile ilgili aktiviteler; (b) ikincil (sekonder) sektör, hammaddeyi kullanarak değer yaratan sanayi alanı; (c) üçüncül (tersiyer) sektör, insana hizmet etmeyi merkeze alan ve toplumu bir arada tutan hizmet sektörüdür (Tümertekin ve Özgüç 2020: 115-118).

Tarih ile ekonomik coğrafyanın birleştiği noktada, tarihi ekonomik coğrafya alanı ortaya çıkar. Ekonomik coğrafya, ekonomik faaliyetlerin mekânsal dağılımını ve yerleşim kalıplarını inceleyen bir alandır. Bu bağlamda, tarihi ekonomik coğrafya, bu dağılım ve kalıpların tarih boyunca nasıl değiştiğini ve geliştiğini inceleyen bir alt uzmanlık alanı olarak kabul edilebilir. Tarihi ekonomik coğrafya, belirli bir dönemde, çeşitli ölçeklerde (bölgesel, kentsel, vs.) ekonomik aktivitelerin dağılımını, bu dağılımın nedenlerini ve nasıl gelişim gösterdiğini anlamaya çalışır. Bu yaklaşım hem ekonomik

coğrafyanın mekânsal boyutlarını hem de bu boyutların zaman içinde nasıl evrildiğini kavramak için gereklidir (Krugman 1991; Gallup, Sachs ve Mellinger 1998; Kim ve Margo 2004; Frenken ve Boschma 2015; Doğan ve Doğan 2022: 165). Bu bağlamda tarihi ekonomik coğrafya tıpkı tarihi nüfus coğrafyası gibi tarihi coğrafyanın alt uzmanlık alanıdır. Tarihi ekonomik coğrafya kapsamında hazırlanan bu çalışmada, XIX. yüzyılın ilk yarısında Üsküdar kazasına bağlı Kanlıca ve İncir köyleri araştırma alanı olarak seçilmiştir. Bu iki köyün mesleki ihtisaslaşmasında görülen örüntünün sektörel bazda zıt yönlerde gelişim göstermiş olmasında, mekânın etkisi araştırılmıştır. Bu doğrultuda "mekânın mesleki ihtisaslaşma üzerindeki etkisi nedir?" sorusu odaklanılan temel araştırma problemidir. Bu kapsamda yapılan literatür incelemesinde coğrafya alanında, "tarihi ekonomik coğrafya" ismi ile ulusal düzeyde müstakil bir çalışmaya rastlanmamıştır (Elbette burada kastedilen herhangi bir yerin tarihini çalışan araştırmacıların o yerin ekonomik özelliklerinden bahsetmesi veya tarihi coğrafyasını çalışırken ekonomik faaliyetlere ve özelliklere değinmesi değildir). Bu durum, tarihi ekonomik coğrafya konusunun ülkemizde henüz yeterince araştırılmamış, bakir bir alan olduğunu ve bu alanda yapılacak akademik çalışmaların önem taşıdığını göstermektedir. Araştırmanın bu yönde ilerlemesi mevcut literatür eksikliğine küçük de olsa bir katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Spesifik olarak tarihi ekonomik coğrafyaya odaklanmasa da çalışma içerisinde o yerin ekonomik coğrafyasının da ele alındığı tarihi coğrafya çalışmalarından söz etmek mümkündür. Örneğin Osman Gümüşçü'nün *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus* (1997) başlıklı doktora tezi içerisinde bir bölüm, nüfusun iktisadi özelliklerine ayrılmıştır. Larende kazası nüfusunun ekonomik özellikleri "hammadde üreten nüfus, mamul madde üreten nüfus ve hizmet üreten nüfus" olmak üzere üçlü bir sınıflandırmaya gidilerek ele alınmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti'ndeki nüfusun uğraştığı ekonomik faaliyetler "askeri" ve "reaya" sınıflamalarına uygun olarak düzenlenmiştir. Bir başka tez çalışması Mehmet Bayartan'ın *XIX. Yüzyılda Kütahya'nın Tarihi Coğrafyası* (2003) isimli doktora tezi, Kütahya'nın ekonomik fonksiyonlarına geniş bir bakış açısı sunmaktadır. Tez içerisinde, kentin ekonomik özellikleri sanayi hizmetleri, ticaret hizmetleri ve ulaşım hizmetleri olmak üzere üç farklı sektöre ayrılarak incelenmiştir. Bu ayrım sayesinde her bir sektörün kentin ekonomik yapısı ve gelişimi üzerindeki etkisi detaylı bir şekilde ortaya koyulmuştur. Bir başka çalışma da İlker Yiğit tarafından ele alınan *Temettuat Defterlerine Göre XIX.*

Yüzyılda Beyşehir'in Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası (2011) isimli yüksek lisans tezidir. Tezin üçüncü bölümünde Beyşehir'in ekonomik coğrafyası detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu bağlamda "üretim, tüketim, mübadele ve hizmet" kavramları üzerinden bir değerlendirmeyle incelenmeye başlanmış, sonrasında ise ekonomik faaliyetler, tarım, hayvancılık, sanayi, ulaşım ve eğitim başlıkları altında analiz edilmiştir. Hasan Hüseyin Yılmaz'ın *XVI. Yüzyıl Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasının Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası* (2021) başlıklı doktora tezi, Şumnu Kazası'nın ekonomik yapısını detaylı bir şekilde incelemektedir. Yılmaz, Şumnu'nun ekonomik coğrafyasını tarım, hayvancılık, sanayi ve ticaret gibi sektörler (birincil, ikincil ve üçüncül sektör) üzerinden analiz ederek, bu sektörlerin kazanın genel ekonomik yapısına nasıl katkı sağladığını ortaya koymuştur. Bu çalışma, Yılmaz'ın elde ettiği verilerle, Şumnu Kazası'nın XVI. yüzyıldaki ekonomik durumunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun genel ekonomik politikaları ile ilişkilendirerek değerlendirir. Ekonomik faaliyetlerin kazanın sosyo-ekonomik yapısı üzerindeki etkileri, özellikle tahrir defterlerinden elde edilen verilerle desteklenmiştir. Coğrafya disiplini dışında Raif Kaplanoğlu'nun Üsküdar Sempozyumunda sunmuş olduğu "İlk Nüfus Defterlerine Göre Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Yaşam" (2016) başlıklı bildiride, nüfus defterleri üzerinden Üsküdar'ın mahalleleri, nüfusu ve gelişimi yıllara göre verilmiş, sektörel ve sınıfsal bir ayrıma gidilerek ekonomik özellikleri açıklanmıştır. Kaplanoğlu'nun yapmış olduğu çalışma Üsküdar'ın XIX. yüzyıldaki mahallelerini ve günümüzde Üsküdar ilçe sınırlarını kapsayan alan içerisindeki yerleşmeleri ele almaktadır. Daha çok Üsküdar'ın sosyal ve ekonomik yaşamının nasıl olduğunu ortaya koymayı amaçlayan bir çalışmadır. Eldeki çalışmada ise Üsküdar kazasına bağlı (günümüzde Beykoz ilçesi sınırlarında) iki köyün mesleki ihtisaslaşma örüntüleri, bu örüntülerin farklılıkları ve bu durumu şekillendiren temel etkenlerin belirlenmesi hedeflenmektedir.

XIX. Yüzyılda Üsküdar, Kanlıca ve İncir

Üsküdar, İstanbul'un Anadolu Yakası'nda yer alan, XIX. yüzyılın ilk yarısında kaza statüsünde bir idari birimdir (Buluttekin 2015: s. 79). Coğrafi olarak Boğaziçi'nin doğu kıyısında bulunan Üsküdar, bu stratejik konumu sayesinde tarih boyunca pek çok medeniyetin yerleşimine ev sahipliği yapmıştır. Fiziki coğrafya açısından, Üsküdar'ın arazi yapısı tepeler ve vadilerle karakterize edilir. Kuzeyde, Boğaziçi'nin doğu kıyısına paralel uzanan tepeler yer alırken, güney kesimlerinde ise alçalan bir topografya

gözlemlenir. İklim olarak, Marmara Bölgesi'nin nemli ve ılıman özelliklerini taşır. Bölgedeki hidrografik özellikler arasında İstanbul Boğazı ve Marmara Denizi dışında Göksu Deresi ve Küçüksu Deresi gibi akarsular da bulunur.

Fiziki coğrafyanın etkileri, beşerî coğrafya ile ilişkili özelliklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Tarih boyunca birçok medeniyetin etkisiyle, Ayazma Camii (bkz. Resim 1), Şemsi Paşa Camii ve Atik Valide Camii gibi önemli yapılar Üsküdar'da inşa edilmiştir. Aynı zamanda Mevlâna Çelebi Efendi Türbesi ve Karacaahmet Mezarlığı (bkz. Resim 2) gibi dini ve kültürel alanlara da ev sahipliği yapar.

Resim 1. Üsküdar, Ayazma Camii ve İstanbul
(Gravür: Eugene Flandin Eser: L' Orient, Paris 1863) (Türkmen, 2019)

Resim 2. Karacaahmet Mezarlığı
(Nazmi Ziya Güran, 1915, tuval üzerine yağlı boya, SSM Koleksiyonu) (Türkmen, 2015)

1829 yılındaki ilk nüfus sayımına göre Üsküdar'da 2.614'ü bekâr olmak üzere 11.905 erkek nüfus yaşamaktadır. Kadınları da bu nüfusa kattığımızda Üsküdar nüfusunun 22-24 bin civarında olduğu tahmin edilebilir. Bu nüfusun mesleki dağılımına bakıldığında, Üsküdar'da en yaygın mesleğin kayıkçılık olduğu görülmektedir. İstanbul'un taşrası konumunda olması nedeniyle Üsküdar'da rençberlik ve bağcılık da çok yaygındır. Diğer meslek grupları ise çok çeşitli değildir, genellikle emekli ve memurların yaşadığı bir yer olduğu anlaşılmaktadır (Kaplanoğlu 2016: 535). Üsküdar kazasına bağlı Kanlıca, Türklerle meskûn büyük bir köydür. Boğaziçi'nin orta noktasında, Kanlıca Burnu'nda konumlanmıştır. Buradaki cami, mektep, medrese ve hamam Kanuni Dönemi'nde, Hicri 967'de (Miladi 1560) İskender Paşa tarafından yaptırılmıştır. Kanlıca ve Beykoz'un arasında yine Türklerle meskûn İncir(li)köy gelir. Sultan III. Mustafa'nın nedimlerinden Tahir Ağa zamanında kurulmuş ve imar edilmiştir. İncirköy sahil boyunca koyda geniş bir şekilde yayılmış vaziyettedir ve insanlar tarafından çok rağbet gören bir köydür. Fakat köyde sık sık rezalet ve uygunsuz hareketler vuku bulduğundan, bostancıbaşı çok sıkı tedbirler almış, bu sebeple rağbet giderek azalmıştır (İnciciyan 1956: 102-103). Boğaziçi'nin Asya tarafında bulunan Üsküdar, Anadolu ile Rumeli arasındaki önemli bir bağlantı noktasıdır. Ayrıca Asya ve Avrupa arasında mal ve fikir alışverişinin gerçekleştiği tarihi İpek Yolu'nun önemli bir parçasıdır. Üsküdar'ın İstanbul ile olan güçlü bağı, ulaşımın önemini yadsınamaz kılmıştır, ancak bu dönemde modern köprüler, feribotlar ve deniz otobüsleri gibi teknolojik araçlar yerine, daha basit ve doğrudan yöntemlere başvuruluyordu. XIX. yüzyılın ilk yarısında Üsküdar ve Suriçi arasındaki ulaşım genellikle kayıklar aracılığıyla sağlanıyordu. Bu sadece insanları bir yerden bir yere taşımak için değil, aynı zamanda mal alışverişi için de gerekliydi. Tarihi süreçte Üsküdar bir dizi iskele ile donatılmıştı. Bu iskelelerden üçü -Üsküdar, Kanlıca ve İncirköy iskeleleri- araştırma alanı açısından özellikle önemlidir. Üsküdar İskelesi (bkz. Fotoğraf 1), Anadolu Yakası'nın en büyük ve en işlek iskelesi olarak tanınıyordu. Anadolu'nun her tarafından gelen ve Avrupa'ya geçmek isteyenler için, aynı şekilde Avrupa'dan Asya'ya geçenler için de ilk ve en önemli iskelesiydi. Üsküdar İskelesi'nden, Doğu'nun ticari ve askeri her türlü malı Beşiktaş'taki Deve Meydanı'na taşınır ve buradan batıya gönderilirdi (Konyalı 1976: 471; Mazak 2019: 57).

Fotoğraf 1: Üsküdar İskelesi XIX. yy. sonu (Türkmen, 2015)

Öte yandan Kanlıca İskelesi (bkz. Fotoğraf 2), Çubuklu ile Anadolu Hisarı arasında yer alıyordu (Mazak 2019: 56). Kanlıca'nın ünlü yoğurdu, yerel üreticiler tarafından üretildikten sonra kayıklarla İstanbul'a taşınıp pazarlanıyordu. Bu, Kanlıca'nın hem İstanbul'un diğer bölgeleriyle hem de genel olarak Osmanlı Devleti ile bağlantısını sağlayan önemli bir ekonomik faaliyetti (İnciciyan 1956: 103).

Fotoğraf 2: Kanlıca İskelesi (Anonim, www.eskiistanbul.net)

Fotoğraf 3: İncirköy İskelesi tasviri
(Yapay zekâ ile oluşturuldu, Microsoft Bing Görüntü Oluşturucu DALL·E)

Tablo 1'de görülen ücret tarifelerine göre bir iskele hariç bahsi geçen diğer tüm iskelelere Kanlıca'dan gidilip gelindiği görülmektedir. İncirköy İskelesi (bkz. Fotoğraf 3) ise diğer iki iskele kadar büyük ve işlek olmaması sebebiyle yeterli bilgiye dahi ulaşılamamıştır. Yalnızca dört iskeleden İncirköy iskelesine güzergâh ücreti belirlenmiş olması da bu durumu kanıtlar niteliktedir. Elbette kayıkçılıkta, tren, otomobil veya at arabalarında olduğu gibi belirli bir yoldan gitme zorunluluğu görünürde kısmen de olsa yoktur. Fakat denizlerin dalga durumu veya iklim şartları gibi etkenlere bağlı olarak güzergahlar değişebilmektedir. İstanbul Boğazı iki kıta arasında yer alan çok dar bir su yoludur. Genişliği 3600 ile 698 metre arasında değişmektedir ve derinliği en derin yerde 110 metre olmakla birlikte ortalama 30-60 metredir. En dar ve en derin yerlerde akıntılar güçlenmektedir. Kayıklar için en önemli faktörlerden biri boğazdaki akıntılardır. İstanbul Boğazında iki farklı yöne giden biri yüzeyden diğeri derinden olan akıntılar sıcaklık, tuzluluk ve yoğunluk bakımından farklı özelliklere sahiptir. Bu iki tabakalı akıntı rejimini kontrol eden etkenler aynı zamanda kayıkçılığın yapılabilmesi için

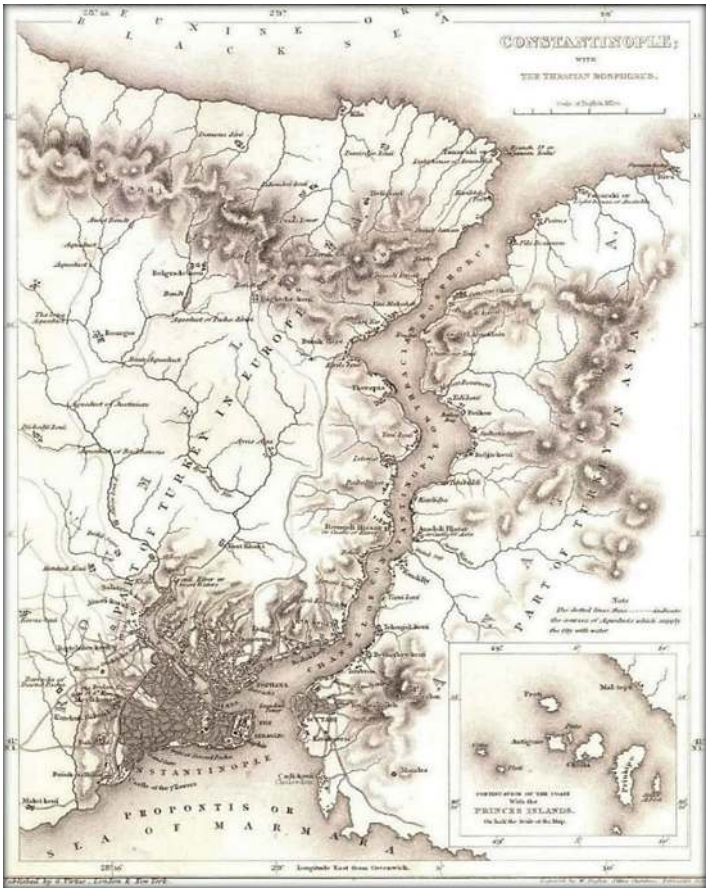
gerekli şartları da doğrudan etkileyen faktörlerdir. Karadeniz'in Marmara Denizine göre deniz düzeyinin daha yüksek olması, Akdeniz özelliği gösteren Marmara'nın Karadeniz'den daha tuzlu olması, bunlar dışında meteorolojik etkenler ve morfolojik yapı boğazdaki akıntılar üzerinde belirleyicidir. Dolayısıyla kayıkçılık ve güzergahları için de belirleyicidir (Aydoğmuş 2019: 11-12; Türker 2007: 532).

Tablo 1. *Üsküdar, Kanlıca ve İncirköy iskeleleri ücret listesinde yer alan kayık güzergahları (Ertuğ, 1995'ten düzenlenerek.)*

İskeleler	**Üsküdar İskelesi**	**Kanlıca İskelesi**	**İncirköy İskelesi**
Ahırkapı'dan	✓	✓	-
Bahçekapısı'ndan	✓	✓	✓
Balat'dan	✓	✓	-
Balıkpazarı-Sebzehane önünden	✓	✓	✓
Beşiktaş'tan	-	✓	-
Cihali'den	✓	✓	-
Davudpaşa'dan	✓	✓	-
Emin'den	✓	✓	-
Eminönü'nden	✓	✓	-
Eyüp'ten	✓	✓	-
Fener'den	✓	✓	-
Galata'dan	✓	✓	-
İstanbul'dan	✓	✓	✓
İstanbul Ağası'ndan	✓	-	-
Kasımpaşa'dan	✓	✓	-
Kumkapı'dan	✓	✓	-
Narlıkapı'dan	✓	✓	-
Samatya'dan	✓	✓	-
Tophane'den	✓	✓	-
Unkapanı'ndan	✓	✓	-
Üsküdar'dan	-	✓	-
Yemiş'den	✓	✓	✓
Yenikapı'dan	✓	✓	-

Üsküdar'ın Tarihsel Evrimi

Üsküdar biraz daha doğudaki Kadıköy gibi İstanbul'un Asya yakasında yer alan gerçek bir köprü başıdır. İstanbul'daki yerleşim denizle birbirinden ayrılan ve kenar mahallelerle devam eden üç büyük bölüme ayrılır: Güneyinde Haliç'in yer aldığı, surların içinde kalan asıl İstanbul (Bizans sonra da Osmanlı kenti); kuzey kıyısında, Pera-Beyoğlu mahallesinin yayıldığı, Cenevizlilerin sonra "Avrupalıların" kenti Galata; son olarak İstanbul Boğazı'nın ve Marmara Denizi'nin Asya yakasında yer alan ve giderek Anadolu'ya doğru yayılan kenar mahalleleri oluşturan Üsküdar (Scutari, Chrysopolis) ile Kadıköy (Khalkedon) (bkz. Harita 1). Bu doğal bölümleme Bizans Dönemi'nde ortaya çıkmış ve Osmanlı Dönemi'nde böyle devam etmiştir (Mantran 2023: 17-18).

Harita 1: 1838 tarihli İstanbul ve Boğaziçi haritası (Harita adı: Constantinople with the Thracian Bosphorus. Haritacı: William Hughes. Yer aldığı yapıt: The Beauties of the Bosphorus) (Türkmen, 2015)

Üsküdar antik dönemlerden günümüze kadar uzanan zengin geçmişi olan bir yerdir. Tarihsel evrim sürecinde Üsküdar, farklı uygarlıklara ev sahipliği yapmış ve tarih boyunca önemli değişimler geçirmiştir. Tarih öncesi çağda Üsküdar'daki yerleşime dair bir bilgimiz yoktur. Ancak ilk insanların dere yataklarında ve arazinin daha iç kısımlarında yaşam sürdüğüne dair izlerin varlığı (örneğin Fikirtepe-Kurbağlıdere alanı) Üsküdar'ı çevreleyen derelerin kenar bölgelerinde de ilk insanların yaşamış olduğu düşüncesini ortaya çıkarabilir (Eyice 2004: 17). Üsküdar'ın yerleşim tarihinin ne zaman başladığı konusunda kesin bilgilerimiz olmasa da Marmaray kazıları sırasında ele geçen çanak çömlek parçalarına göre Üsküdar'ın (Chrysopolis) geçmişinin en azından Arkaik Döneme (MÖ. VI-V. yüzyıllara) kadar uzandığı kanıtlanmıştır (Karakaya 2012). Khalkedon antik kentinin (bugünkü Kadıköy) karşısında küçük bir yerleşim olarak kurulan Üsküdar, daha sonraları Hellenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı dönemlerinde gelişim göstermiştir. Ancak bu dönemlerde Üsküdar, büyük yapılar ve kurumlar açısından daha mütevazı bir konumda kalmıştır (Mülayim 2005: 138-141). İstanbul'un fethinden önce, XIV. yüzyılda Türklerin Anadolu yakasına kadar yayıldıkları bilinmektedir ve Üsküdar bu dönemde Türk yerleşmesi haline gelmiştir. Bu yayılmanın ve yerleşimin açık bir delili, boğazın kuzey kesiminde ve Göksu deresi başında Yıldırım Bayezid tarafından bir kale yaptırılmış olmasıdır. Bu kale, bütün Anadolu yakasının Türk hakimiyetine girmiş olduğunu göstermektedir (Eyice 2004: 19). İstanbul'un 1453'te fethiyle birlikte Üsküdar, Osmanlı Devleti'nin önemli bir parçası olmuştur. Fethinden önce harap halde olan İstanbul, Fatih Sultan Mehmed'in çabalarıyla adeta yeniden inşa edilmiştir. Bu dönemde 181 yeni mahalle kurulmuş ve daha sonrasında İkinci Bayezid döneminde (XVI. yy. başlarında), İstanbul'da toplam 262 mahalle tespit edilmiştir. Bu mahallelerin 181 tanesi İstanbul'da, 8 tanesi Eyüp'te, 2 tanesi Kasımpaşa'da, 61 adedi Galata'da ve 10 tanesi de Boğaziçi ve Üsküdar'dadır (Kunter 1958: 245-246). İstanbul ile büyük dış mahalleleri Eyüp, Galata ve Üsküdar dört mevleviyet[1] oluşturmaktadır. Sadece beş nahiyesi olan Üsküdar, Marmara Denizi'nin Asya'da yer alan kuzey kıyılarından İzmit ili sınırlarına kadar ve İstanbul Boğazı'nın Anadolu kıyılarından Karadeniz'e kadar uzanan alanda yer alıyordu (Mantran 2023: 270-271). Üsküdar XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde küçük bir yerleşimdi ancak bu küçük yerleşim yeri, XVI. yüzyılın ortalarına doğru kasaba büyüklüğüne ulaşmıştı. XVI. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğindeyse Üsküdar, şehir niteliği taşımaya başlamıştı.

[1] Osmanlı ilmiye teşkilâtında yüksek dereceli kadılıklar için kullanılan bir terim (Unan 2004).

Bu dönemde Üsküdar'ın ticari ve kültürel hayatı gelişmiş, bölgede önemli bir ticaret merkezi haline gelmişti. Ayrıca bölgede konaklama imkanları artmış, yeni yapılar inşa edilmiş ve sosyal hayat canlanmıştı (Güneş 2004: 45-46). Tarihsel çekirdek olarak, Paşalimanı ile Salacak arasında yer alan Üsküdar'ın bu konumu XIX. yüzyılın ortalarına kadar geçerli oldu. Nüfus defterinde yer alan kayıtlara göre; XIX. yüzyılın başlarında Üsküdar, İstanbul'a bağlı kaza statüsünde bir idari birimdi (Bostan 2018: 118). Üsküdar'ın tarihsel gelişimi açısından XIX. yüzyıl önemli bir dönemdir. Bu dönemde Üsküdar'ın büyüme dinamiği güneye doğru yönelmiş ve Anadolu yakasında yeni yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılar Üsküdar'ın kimliğini ve silüetini değiştirerek bölgenin yerleşim özelliklerini etkilemiştir (Mülayim 2005: 139). XIX. yüzyıla kadar Üsküdar, İstanbul'un taşrası olma özelliğini sürdürmüştür. Ancak özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Üsküdar'da büyük bir nüfus artışı gözlenmiştir. Nitekim 1829'da 25-30 bin kişi yaşarken 1885 yılında bu sayı 90 bini aşmıştır. Bu hızlı artış, taşradan çalışmak üzere Üsküdar'a gelen bekâr taifesinin, ailelerini de getirip ev açmalarıyla, Rumeli ve Kafkasya'dan göç edenlerle olmuştur (Kaplanoğlu 2016: 535). Üsküdar'ın tarihsel evrimi, antik dönemlerden itibaren başlayarak Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet dönemlerine kadar uzanan zengin ve çeşitli bir süreç olarak görülebilir. Bu süre zarfında Üsküdar, farklı dönemlerin ve kültürlerin etkisiyle şekillenmiş ve bugünkü kimliğini kazanmıştır.

Tarihi Ekonomik Coğrafya Kaynağı Olarak Nüfus Defterleri

Arapça kökenli "nefs" kelimesinin çoğulu olan nüfus "nefis; ruh, can, hayat" anlamına gelir ve belirli bir coğrafyada yaşayan insanların toplam sayısını ifade eder. "Bir yerde oturan, ikamet eden" manasındaki "sâkin" sözcüğünün çoğulu olan 'sükkân' veya 'sekene', nüfus kelimesiyle eş anlamlı olarak kullanılabilir (Bozkurt 2007). Nüfus kavramının önemli bir yönü, tarihsel dönemler boyunca ekonomik ve toplumsal değişimlerin belirleyicisi olmasıdır. Bu noktada tarihi ekonomik coğrafya, nüfus verilerinin ekonomik yapı ve coğrafi konum arasındaki ilişkiyi analiz etmekte etkin bir araç olarak kullanılabilir.

Osmanlı Devleti'nin nüfus kayıtları, genellikle önemli idari ve askeri ihtiyaçların karşılanması amacıyla hazırlanmıştır. Bu kayıtlar, ekonomi ve demografi arasındaki ilişkiyi anlamada önemli bir kaynaktır. Sayımlar, arazi incelemeleri ve nüfus kayıt sistemi, özellikle XIX. yüzyılda Osmanlı yönetimi için büyük önem taşımıştır. Bilhassa orduya asker alımında erkek

nüfusun yaş ve sayılarına dair doğru istatistiklere ihtiyaç duyulmuştur (Temurçin 2007: 47). Ayrıca hazineye gelir sağlama amacıyla, arazi ve nüfus tespiti yapmaya ve bunlarla ilgili kayıtların tutulmasına büyük önem atfetmişlerdir. Bu tahrirlerin kökeni, Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarına kadar uzanmaktadır (Çimen 2012: 185). Osmanlı arşivlerinde yer alan nüfus defterleri, coğrafya, tarih, ekonomi, sosyoloji ve demografi gibi çeşitli disiplinler için hayati öneme sahiptir. İlk olarak, askere alım için uygun bireyleri tespit etmek ve cizye vergisi mükelleflerini kaydetmek amacıyla oluşturulan bu defterler, 1830'lardan itibaren, bir bölgenin nüfusunun büyüklüğü ve özellikleri hakkında benzersiz bilgiler sunar. Bu kayıtlar, bir sahanın belirli bir dönemdeki demografik özelliklerini saptama fırsatı vermekle kalmayıp, zaman içinde yapılan farklı kayıtlar arasındaki karşılaştırmalarla nüfusun nasıl değiştiğini de gösterir. Dolayısıyla bu defterler, tarihsel ve coğrafi incelemelerin yanı sıra, sosyal ve ekonomik araştırmalar için de değerli bir kaynaktır (Yiğit 2020: 27).

Nüfus defterlerinde kaydedilen yerleşim yerlerinin coğrafi koordinatlarının tespitiyle, bu verilerin mekânsal analizi ve görselleştirmesi mümkün hale gelmektedir. Bu yöntem, nüfusun büyüklüğü ve demografik özelliklerinin mekânsal dağılımını farklı zaman dilimlerindeki evrimiyle birlikte detaylı bir şekilde inceleme olanağı sağlar. Böylece, nüfusun mekânsal boyutta, farklı ölçeklerde demografik eğilimlerini belirlemek ve göstermek mümkün olur. Ancak nüfus defterlerinin kullanımında önemli bir kısıtlama, 1885 yılında gerçekleştirilen nüfus sayımına kadar kadın nüfusunun sayıma dahil edilmemiş olmasıdır. Bu durum, modern nüfus sayımlarına kıyasla önemli bir eksiklik olarak kabul edilse de sayımın yapıldığı dönemin koşulları göz önünde bulundurulduğunda anlaşılabilir bir durumdur. Defterlerde yer alan bilgiler, söz konusu dönemin demografik yapısı, toplumun sosyal ve ekonomik özellikleri hakkında değerli yorumlar yapılmasını sağlar. Bu nedenle, nüfus defterleri, dönemin sosyal ve ekonomik koşullarını anlamada sosyal bilimler için değerli bir kaynak teşkil eder. Eğer bu kaynaklar, dönemin diğer tarihi belgeleriyle (örneğin Temettuat defterleri, Şer'iyye sicilleri, Salnameler vb.) entegre edilebilirse, dönemin ekonomik coğrafyası hakkında daha kapsamlı bir anlayışa ulaşılacaktır (Yiğit ve Yakar 2022: 237).

Tablo 2. 181 numaralı nüfus defterindeki kayıtların içeriği ve kapsamı

Defterdeki Kayıtlar	**Verilen Bilgi**
İsim ve lakap	Kişinin ismi, babasının ismi ve varsa lakabı
Biyometrik kimliği	Boy, sakal, bıyık özellikleri, vb. nitelemeler
Meslek	Kişinin mesleği veya yaptığı işi
Yaşı	Kişinin kaç yaşında olduğu
Memleketi	Kişinin memleketi
Yer değiştirme durumu	Kişinin hareket yönü (mahalleden mahalleye, köyden köye, vb.)
Göç yeri	Gidilen veya gelinen yerleşmenin adı, varsa mahallesi, köy vb.
Göç tarihi	Göç ettiği tarih
Nakil yeri	Kişinin nakledildiği yerleşme, mahalle, kapı numarası veya köy
Nakil tarihi	Kişinin nakledildiği tarih
Askerlik durumu	Kişinin asker olarak yerleşme dışında olma durumu
Ölüm kaydı	Ölen kişilerin ölüm tarihi

Nüfus defteri kayıtlarının önemi, tarihsel dönemlerde yaşanan sosyo-ekonomik yapıları anlamak ve değerlendirmek açısından ele alınabilir. Bu bağlamda araştırmaya kaynak olan nüfus defterleri dönemin nüfusunu, yerleşim alanlarını, meslek gruplarını ve nüfus hareketlerini detaylı bir şekilde yansıtmaktadır. Bunun yanında kişilerin isimleri, lakapları ve dış görünüşleriyle ilgili -boy, sakal, bıyık gibi- ayrıntılı bilgilere de defterde yer verilmiştir (bkz. Tablo 2). Tarihi ekonomik coğrafya çalışmalarında nüfus defterleri kullanılarak yapılan analizler sayesinde, dönemin yerleşim alanları, nahiye/kaza/sancak sınırları, mesleki çeşitlilik, sosyal ve ekonomik yapı, mekân ve sosyoekonomik durum hakkında önemli bilgilere ulaşılabilmektedir. Bu tür çalışmalar, yerleşim alanlarının tarihsel süreçteki değişimlerinin yanı sıra toplumsal ve ekonomik özelliklerini anlamamıza imkân tanır.

AMAÇ VE YÖNTEM

Bu araştırma tarihi ekonomik coğrafya alanında bir çalışma olup araştırmanın amacı, XIX. yüzyılın ilk yarısında nüfus defterlerinde

bulunan verilerden hareketle Üsküdar kazasına bağlı Kanlıca ve İncir köylerindeki mesleki dağılım örüntülerini ve ihtisaslaşmayı, mekânın meslek seçimlerini nasıl etkilediğini ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda, tarihi coğrafyanın disiplinlerarası bakış açısıyla, toplumların ekonomik ve sosyal yapılarının, mekânın etkisiyle nasıl şekillendiğine ışık tutulması da hedeflenmiştir. Bu köylerin sektörel olarak zıt meslek dağılımlarına sahip olması, mekânın yerel meslek dağılımı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu düşündürmüştür. Bu doğrultuda "mekânın mesleki ihtisaslaşma örüntüleri üzerindeki etkisi nedir?" sorusu eldeki çalışmanın temel araştırma sorusudur. Araştırma sorusunu Osmanlı toplumu bağlamında ele alarak, Osmanlı Devleti'ndeki ekonomik yapı ve pratikler üzerinden bir bakış açısıyla mekânların insan etkinlikleri üzerindeki etkisinin ortaya koyulması amaçlanmıştır. Bu aşamada araştırmanın özel hedefi, nüfus defterlerindeki mesleki verilerin modern ekonomik araştırmaların tarihi boyutunu zenginleştirecek değerli bir kaynak olduğunu vurgulamaktır. Ayrıca Türkiye'deki mesleki ihtisaslaşmanın erken dönemlerine ışık tutacak bir perspektif de çalışma sayesinde yakalanabilecektir.

Çalışmada örneklem olarak Osmanlı Döneminde Üsküdar kazasına bağlı Kanlıca ve İncir köyleri seçilmiştir. Mekân olarak bu iki köyün seçilmesinde asıl etkili sebep, iki köyün de denize sınırı bulunmasına rağmen mesleki ve ekonomik açıdan farklı örüntüler sergilemeleridir. Burada daha üst bir ölçekten bakıldığında iki köyün benzer sosyo-ekonomik özelliklere sahip olduğu düşünülebilir. Fakat köylerin mesleki ihtisaslaşması incelendiğinde durumun hiç de böyle olmadığı açığa çıkmaktadır. Her ne kadar bu köyler lokasyon olarak birbirine yakınlık gösterseler de mekânın meslek seçimleri üzerindeki etkisinin ne olduğunu belirlemek, bu araştırmanın ortaya çıkmasına neden olan ana soruyu oluşturmaktadır. Zaman olarak XIX. yy. (Osmanlı Dönemi) seçilmiştir. XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde birçok değişimin yaşandığı önemli bir dönem olduğundan bu zaman aralığı seçilmiştir. Bu döneme odaklanılmasının bir diğer sebebi ise tarihi coğrafya çalışmalarında geçmişe ait güvenilir veriye duyulan ihtiyaçtır. Bahsi geçen döneme ait zengin bir arşiv varlığı bulunmaktadır. Bu doğrultuda İrfan Dağdelen tarafından yayına hazırlanan, araştırmamıza da kaynak teşkil eden Beykoz Nüfus Defterleri'nden yararlanılmıştır. Nüfus defterinin kapak sayfasında ve fihrist kısmında herhangi bir tarih bulunmamakla beraber nüfus defterindeki veriler incelendiğinde bu defterin 1834 ve öncesine ait olması muhtemeldir (Dağdelen, 2012). Söz konusu nüfus defterlerinin yapısı gereği sadece erkek nüfus yer almaktadır. Bahsi geçen defter dışında

ayrıca Üsküdar Kazası ve bağlı köylerin lokalizasyonunda 569 numaralı nüfus defterinden yararlanılmıştır.

Çalışmanın ilk bölümünde konuya ilişkin literatür taraması yapılmış, söz konusu transkripsiyon metni dijital ortama (Microsoft Excel) aktarılmış ve veri seti oluşturulmuştur. İkinci bölümde bu veriler kullanılarak ve tarihi kaynaklardan da yararlanılarak, ArcGIS Pro programında çalışma alanının lokalizasyonu yapılmış ve haritalar oluşturulmuştur. Son aşamada ise artık hazır halde olan veri, grafik, tablo ve haritalar üzerinden yapılan analiz sonuçları ele alınarak karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR

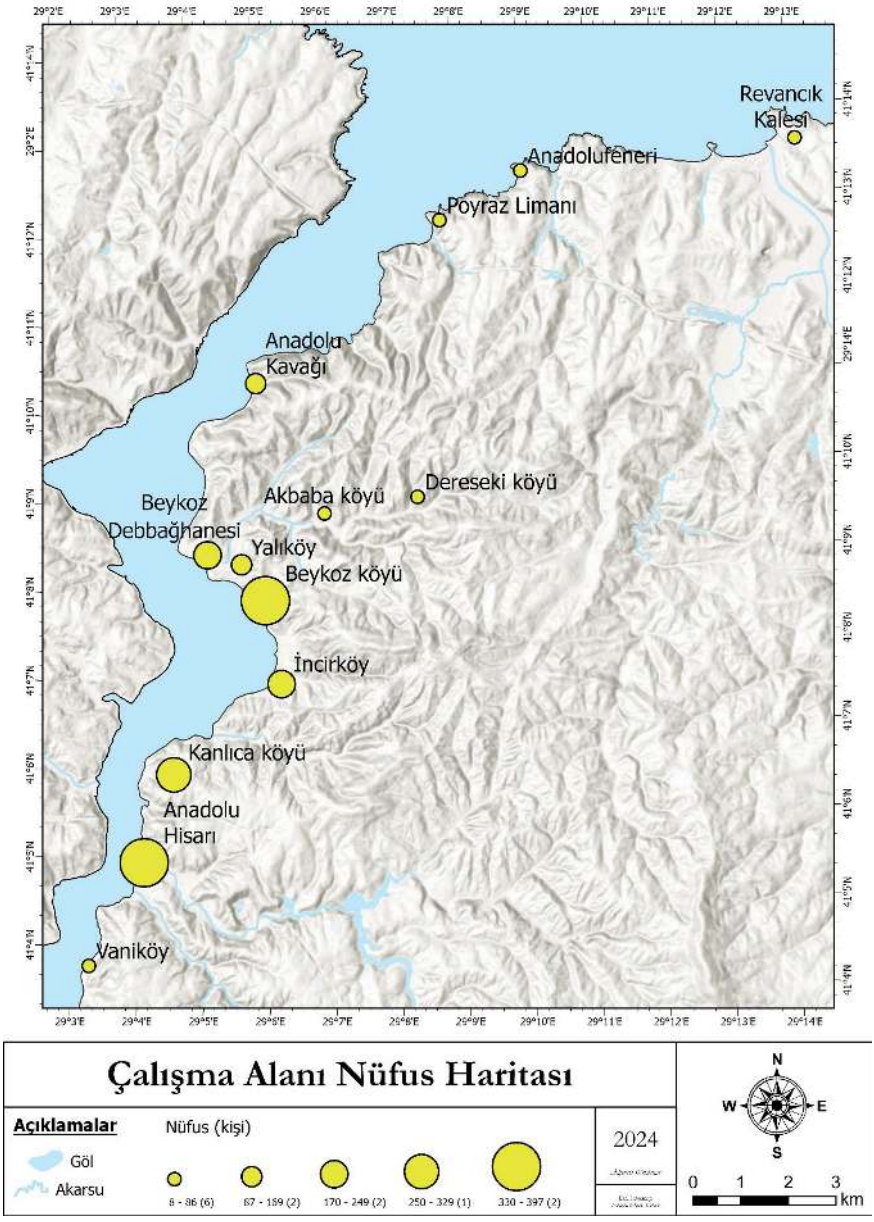
Üsküdar XIX. yüzyılın ilk yarısında kaza statüsünde bir yerleşim birimidir ve bu dönemde 181 ve 569 numaralı nüfus defterlerine göre Üsküdar kazasına bağlı toplam 22 yerleşim birimi (bir kısmı köy olarak nitelenmişken bazılarında "Anadolu Hisarı" örneğinde olduğu gibi köy nitelemesi bulunmamaktadır) tespit edilmiştir. Bunlar; Akbaba köyü (k.), Anadolu Feneri, Anadolu Hisarı, Anadolu Kavağı, Beykoz k., Beylerbeyi (İstavros) k., Bulgurlu k., Çengel k., Dereseki k., İncir k., Kadı k., Kandilli k., Kanlıca k., Kısıklı k., Kuzguncuk k., Nerdüban k., Ören (Maltepe) k., Vani k., Yalı k., Poyraz Limanı, Revancık Kalesi ve Macar Kalesi yerleşmeleridir. Çalışma alanı açısından asıl kaynak olan 181 numaralı nüfus defteri incelendiğinde ise aynı dönemde Üsküdar kazasına bağlı 13 yerleşim yerinin detaylı kayıtlarını içerdiği görülür. Bu yerleşmeler -defterde geçen ismiyle- Anadolufeneri, Anadolukavağı der-Üsküdar, Bekar-ı Mahalle-i Anadoluhisarı, Beykoz Debbağhanesi, Karye-i Akbaba, Karye-i Beykoz der-civar-ı Üsküdar, Karye-i Dereseki, Karye-i İncir, Karye-i Kanlıca, Karye-i Vani der-Üsküdar, Karye-i Yalı der-Üsküdar, Poyraz Limanı, Revancık Kalesi defterde adı geçen yerleşmelerdir (bkz. Harita 2).

Harita 2: Üsküdar Kazası ve yerleşmeleri

181 numaralı defterde belirtilen yerleşim yerlerinden Vani köyü, günümüzde Üsküdar ilçesi sınırları içerisinde bulunurken, diğer 12 yerleşim Beykoz ilçesi sınırları içinde yer almaktadır. Bu yerleşmeler İstanbul Boğazı'nın Anadolu yakasında doğu kıyıları boyunca yayılmıştır. Buradaki yerleşmelerden Akbaba ve Dereseki köylerinin Boğaziçi'ne kıyısı bulunmazken geriye kalan

11 yerleşim birimi hemen kıyıda konumlanmıştır. 13 yerleşimin toplam erkek nüfusu 1800 kişi olarak belirlenmiştir. Toplam nüfus tahminen 3600 civarıdır. En kalabalık yerleşim yerleri "Bekar-ı Mahalle-i Anadoluhisarı" (397 kişi), "Karye-i Beykoz der-civar-ı Üsküdar" (378 kişi) ve "Karye-i Kanlıca" (300 kişi) olarak sıralanabilir. Öte yandan yerleşim yerlerinin çoğunluğu nispeten az nüfusa sahiptir. Özellikle "Anadolufeneri" (8 kişi), "Revancık Kalesi" (10 kişi) ve "Karye-i Akbaba" (11 kişi) gibi yerleşim yerlerindeki düşük nüfus dikkat çekmektedir (bkz. Harita 3). Bu durum, yerleşim yerlerinin olası izole konumlarına, ekonomik faaliyetlerin eksikliğine veya diğer demografik ve coğrafi etmenlere işaret edebilir. Örneklem olarak seçilen iki köyden ilki Kanlıca'da 300 erkek nüfusun bulunduğu, İncir köyünde ise bu rakamın 190 olduğu görülmüştür. Defterde kayıtlı nüfus sayımlarında yalnızca erkek nüfusu sayıldığından, Kanlıca ve İncir köylerinin toplam nüfusu sadece tahmini olarak belirlenebilir. Kadınların beklenen yaşam süresinin erkeklere göre ortalama 3 ila 5 yıl daha fazla olduğu bilinmektedir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin 18. ve 19. yüzyıllarda katıldığı savaşlarda (Osmanlı-Rus Savaşları, Napolyon Savaşları) erkek nüfus kadın nüfusa kıyasla daha büyük darbeler almıştır. Bu öncüller ışığında, Kanlıca ve İncir köylerinde kadın nüfusunun en az erkek nüfusu kadar, hatta belki de daha fazla olduğu düşünülebilir. Kabaca bir değerlendirme yapıldığında Kanlıca'nın 600 nüfuslu, İncir köyünün ise 380 nüfuslu bir köy olduğu varsayılabilir (iki köyün nüfus piramidi oluşturulurken de burada yapılan değerlendirme dikkate alınmıştır bkz. Grafik 1-2-3-4).

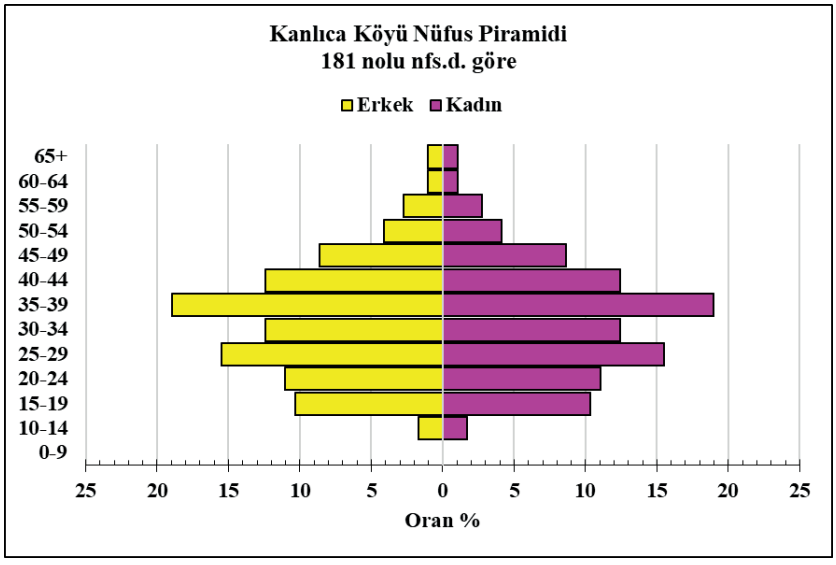
Harita 3: 181 numaralı nüfus defterinde kayıtlı yerleşmelerin nüfusu (yalnızca erkek nüfus)

Kanlıca ve İncir köylerine ait 181 numaralı nüfus defterine göre oluşturulan nüfus piramitlerine (bkz. Grafik 1-2) bakıldığında Kanlıca'da özellikle 35-39 yaş arası nüfusun belirgin şekilde fazla olduğu görülmektedir. İncir köyünde ise 20-29 yaş arası nüfus oldukça yüksektir. Ayrıca her iki köyde de

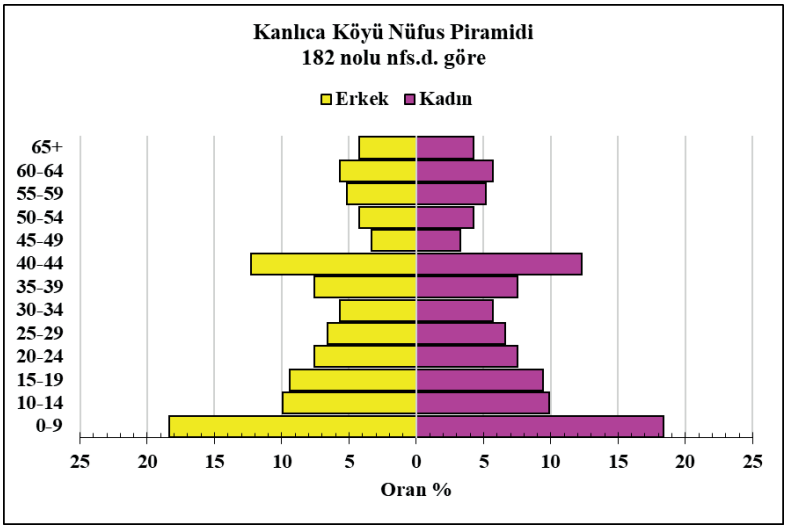
0-9 yaş arası nüfusun tamamen eksik olması dikkat çekmektedir. Bu durum iki ihtimali akla getirmektedir. 181 numaralı defterde yalnızca belirli bir yaşa gelmiş çalışan erkekler kaydedilmiştir veya yalnızca bekar erkek nüfus sayılmış olabilir. Nüfus sayımlarında yalnızca bekar nüfusun kaydedildiği defterlerin fihrist kısmında, başlığında veya açıklamalarında bu defterin bekarlara ait olduğu genellikle belirtilmektedir fakat 181 nolu defterin bekar nüfusa ait olduğuna dair bir işaret bulunmamaktadır. Bu durumda muhtemelen 181 numaralı defterde yalnızca çalışan/çalışma yaşında erkek nüfus kaydedilmiştir. Aynı eksiklik İncir köyü için de geçerlidir, bu da 181 nolu defterin belirli bir standartta tutulduğunu kesinleştirmektedir. Aynı döneme ait 182 nolu nüfus defterinde (bkz. Grafik 3-4) ise 0-9 yaş arası çocuk nüfusu eksik değildir. 181 ve 182 numaralı nüfus defterleri arasında çocuk nüfusunun kaydedilmemesi gibi demografik farklılıklar bulunmasına rağmen, bu durum çalışmamın ana konusu olan mesleki ihtisaslaşma açısından belirleyici değildir. Her iki defterin de mesleki kayıtları incelendiğinde, meslek grupları ve çalışan erkek nüfus arasında kayda değer bir fark bulunmamaktadır. Bu nedenle, 181 numaralı defterin yalnızca belirli bir yaşa gelmiş çalışan erkekleri kaydetmiş olması, mesleki ihtisaslaşma üzerine yapılan analizleri etkilememektedir. Çalışmamın odak noktası, kayıtlı nüfusun mesleki dağılımı olduğundan, 181 numaralı defterde çocuk nüfusunun eksikliği, araştırmanın sonuçlarını değiştirmemekte, aksine mesleki verilerin doğruluğunu ve tutarlılığını korumaktadır. Fakat demografik yapının doğruluğunu artırmak için Kanlıca ve İncir köylerinin nüfus özellikleri, hem 181 hem de 182 numaralı nüfus defterleri dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Genel olarak yaş gruplarının dağılımında birçok ayrım olmasının yanında genel olarak şu şekilde tespit edilebilir; çocuklar (0-14 yaş arası), yetişkinler (15-59 yaş arası) ve yaşlılar (60 yaş ve üstü) (Tümertekin 1994: 177). Fakat geleneksel tarım topluluklarında ortalama yaşam süresinin daha kısa olması, yaşlılık kategorisine dahil edilme yaşının daha erken bir zamana ayarlanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Mevcut zaman diliminde, 50'li yaşlar genellikle orta yaş olarak tanımlanmaktayken, söz konusu tarım topluluklarında bu yaş aralığı, büyük ihtimalle yaşlılık kategorisine dahil ediliyordu (Yiğit ve Yakar 2021: 256). Bu doğrultuda yaş gruplarına dayalı sınıflandırmada 0-14 yaş aralığı çocuk, 15-49 yaş arası yetişkin ve 50 yaş üstü yaşlı nüfus olarak tanımlanabilir.

Kanlıca köyüne ait 181 ve 182 numaralı nüfus defterleri incelendiğinde, her iki defterde de nüfusun genel yapısının benzer olduğu görülmektedir. 181 numaralı defterde, nüfusun büyük kısmı 25-39 yaş aralığında yoğunlaşmıştır, özellikle 35-39 yaş grubunda %18,97'lik bir oranla dikkat çekmektedir. Bu yaş grubundaki yoğunluk, köydeki aktif çalışma çağındaki erkek nüfusun ön planda olduğunu göstermektedir. 182 numaralı defterde de benzer bir demografik eğilim görülmektedir. 15-49 yaş aralığındaki nüfus yine önemli bir yer tutmakta ve nüfusun büyük kısmı bu yaş gruplarında toplanmaktadır. Bu defterde 0-9 yaş arası çocuk nüfusu %18,40 oranında kaydedilmiş olsa da yetişkin nüfusun dağılımı 181 numaralı defterdeki yaş aralıklarıyla paralellik göstermektedir. Ortanca yaş açısından bakıldığında, 181 numaralı defterde ortanca yaş 32, 182 numaralı defterde ise 28 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlar, 181 numaralı defterde nüfusun (çocuk yaş grubunun sayıma dahil edilmemesi sebebiyle) biraz daha ileri yaşlarda yoğunlaştığını, ancak genel olarak her iki defterde de çalışma çağındaki nüfusun belirgin olduğunu göstermektedir.

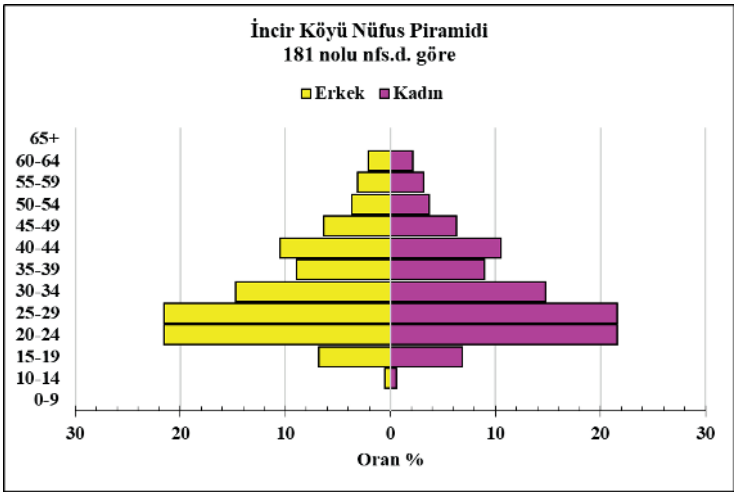

Grafik 1. Kanlıca Köyü Nüfus Piramidi (181 nolu NFS.d. göre)

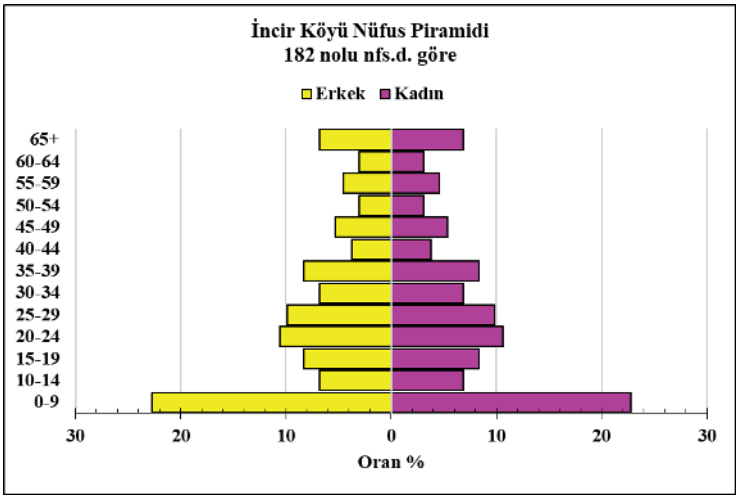

Grafik 2. Kanlıca Köyü Nüfus Piramidi (182 nolu NFS.d. göre)

İncir köyüne ait 181 numaralı defterde, nüfusun büyük kısmı 20-29 yaş aralığında yoğunlaşmıştır; özellikle 20-24 ve 25-29 yaş gruplarında oran %21,58 ile en yüksek seviyededir. Bu yaş gruplarındaki yoğunluk, köydeki çalışma çağındaki erkek nüfusun ön planda olduğunu göstermektedir. 182 numaralı defterde de benzer bir eğilim gözlemlenmektedir. 20-29 yaş aralığındaki nüfus yine önemli bir yer tutmakta ve %9,85 ile %10,61 oranlarında kaydedilmiştir. Bu defterde ayrıca, 0-9 yaş arası çocuk nüfusu %22,73 oranında kaydedilmiş, ancak yetişkin nüfusun dağılımı genel olarak 181 numaralı defterdeki yaş aralıklarıyla paralellik göstermektedir. Ortanca yaş açısından bakıldığında, 181 numaralı defterde ortanca yaş 29, 182 numaralı defterde ise 25 olarak hesaplanmıştır. Bu durum, her iki defterin de İncir köyünde nüfusun genç ve çalışma çağında yoğunlaştığını, dolayısıyla köyün demografik yapısının her iki defterde de benzer bir profil çizdiğini göstermektedir.

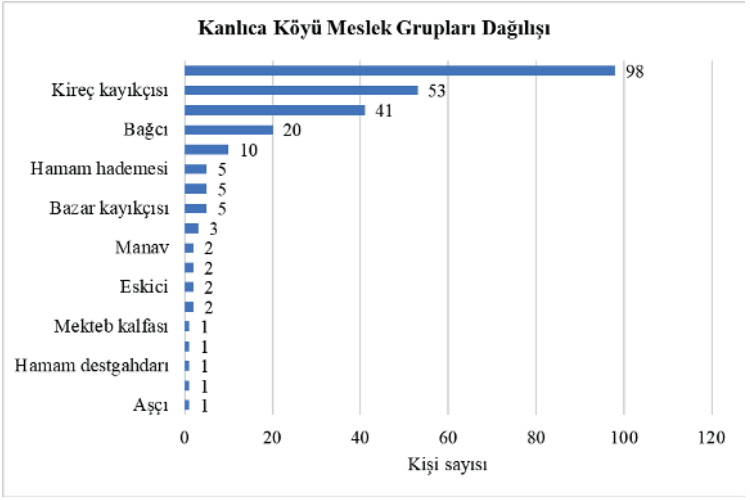

Grafik 3. İncir Köyü Nüfus Piramidi (182 nolu NFS.d. göre)

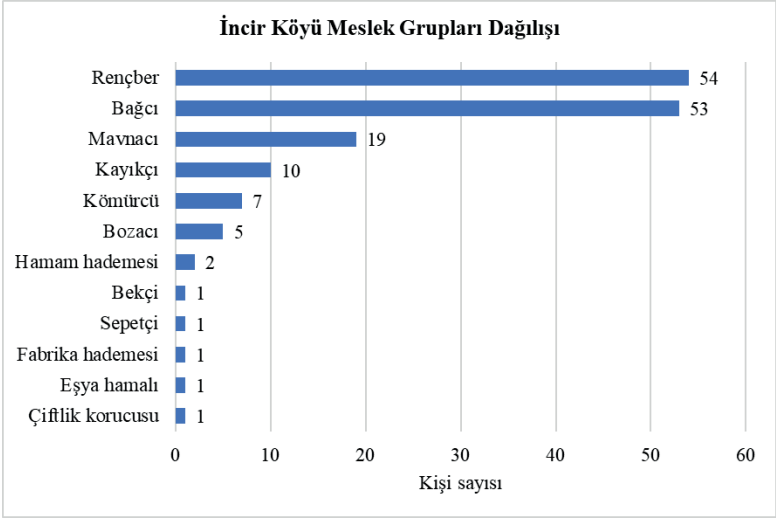
Grafik 4. İncir Köyü Nüfus Piramidi (182 nolu NFS.d. göre)

Kanlıca köyü, mesleki ihtisaslaşma anlamında denizle ilişkili iş kollarının hâkim olduğu bir yerleşim birimidir. Bu meslekler arasında kayıkçılık, kireç kayıkçılığı, bazar kayıkçılığı ve kalafatçılık gibi deniz taşımacılığına dayalı işler ön plandadır. Köy nüfusunun büyük çoğunluğu (158 nefer/kişi) bu tip bir meslek seçimine yönelmiştir. Bunun yanında elbette tarıma dayalı bağcılık ve rençberlik işiyle uğraşan köylüler (64 nefer) de vardır fakat bunlar azınlığı oluşturmaktadır. Bu iki grup dışında kalan meslekler ise; börekçi, bozacı, hamam hademesi, manav, eskici, berber, mekteb kalfası, hamamcı, hamam destgahdarı, hamal ve aşçıdır (bkz. Grafik 5).

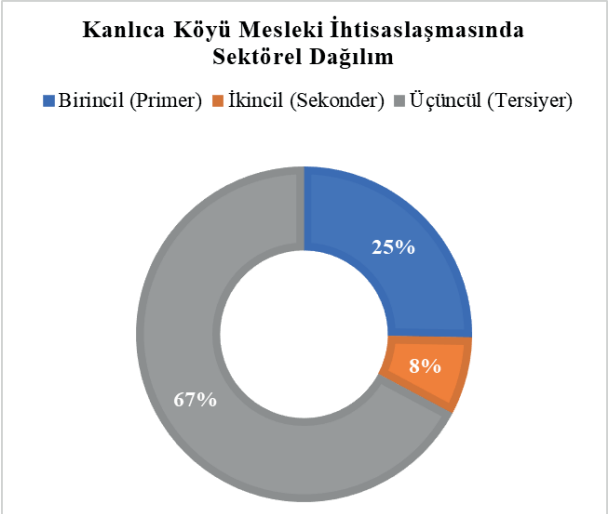
Grafik 5. Kanlıca köyü meslek grupları dağılışı grafiği

İncir köyünde ise daha çok tarımla uğraşılmaktadır. Bu bakımdan nüfusun kahir ekseriyeti rençberlik ve bağcılıkla (107 nefer) geçimini sağlamaktadır. Burada Kanlıca köyünün aksine denizle bağlantılı meslekler azınlıktadır. Sadece 29 nefer mavnacılık ve kayıkçılık mesleğini icra etmektedir. Kanlıca köyünden farklı olarak bir de kömürcülük yapan 7 kişinin olduğunu görüyoruz. Bu gruplar dışında geriye kalan 13 nefer, hamam hademesi, bekçi, sepetçi, fabrika hademesi, eşya hamalı ve çiftlik korucusu gibi mesleklerle geçimini sağlamaktadır (bkz. Grafik 6).

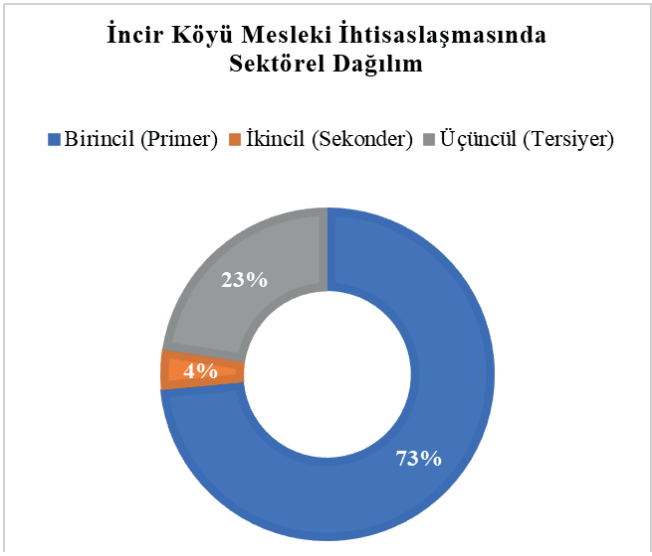

Grafik 6. İncir köyü meslek grupları dağılış grafiği

Mesleki ihtisaslaşmayı ve bununla beraber bölgesel ekonomiyi ayrıntılı bir şekilde kavrayabilmek için, mesleklerin sektörel dağılımına bakılmasında fayda vardır. Bu kapsamda iki köyün mesleki ihtisaslaşmada sektörel dağılımları göz önüne alındığında, Kanlıca'da nüfusun %25'i (64 nefer) birincil sektörde çalışmaktadır. Bu grup içerisinde bağcılık, rençberlik ve bağ rençberliği meslekleri bulunmaktadır. Kanlıca'da bir diğer grup olarak ikincil sektörde %8'lik (19 nefer) bir nüfusun çalıştığı görülmektedir. Köy nüfusunun büyük bir çoğunluğunun ise, (%67'si (170 nefer)) üçüncül sektör olarak adlandırılan hizmet sektöründe çalıştığı görülmektedir (bkz. Grafik 7). Köyün asıl ihtisaslaşması ve bölgesel ekonomisi bu sektör üzerine gelişim göstermiştir. İncir köyünde ise sektörel dağılım ve mesleki ihtisaslaşma bakımından farklı bir yapı karşımıza çıkmaktadır. Köyde nüfusun %73'ü (114 nefer) birincil sektörde çalışmaktadır. Bu sektörde yer alan meslekler tarıma dayalı faaliyetleri içerir; özellikle rençberlik ve bağcılık gibi meslekler ön plana çıkmaktadır. Bu durum İncir köyünün genel ekonomik yapısının ve ihtisaslaşmasının temelde tarıma dayalı olduğunu göstermektedir. İncir köyünde ikincil sektörde çalışan nüfusun oranı ise %4'tür (6 nefer). Üçüncül sektör, yani hizmet sektöründe çalışanların oranı ise İncir köyünde %23 (36 nefer) seviyesindedir (bkz. Grafik 8). Kanlıca ve İncir köyleri arasında özellikle birincil ve üçüncül sektörlerin dağılımında belirgin bir zıtlık vardır.

Grafik 7. Kanlıca köyü mesleki ihtisaslaşmasında sektörel dağılım grafiği

Grafik 8. İncir köyü mesleki ihtisaslaşmasında sektörel dağılım grafiği

SONUÇ ve TARTIŞMA

Eldeki çalışma, XIX. yüzyılın ilk yarısında Üsküdar Kazasına bağlı Kanlıca ve İncir köylerindeki mesleki ihtisaslaşma örüntülerini ve mekânın bu süreç üzerindeki etkisini incelemiştir. Elde edilen bulgular, iki köy arasındaki ekonomik faaliyetlerin dağılımında sektörel olarak belirgin farklılıklar olduğunu ve bu farklılıkların mekânsal faktörlerle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Mekânsal Avantajlar ve Ekonomik Çeşitlilik: Kanlıca Köyü

Coğrafi olarak Kanlıca Burnu'nda konumlanan Kanlıca köyü, Üsküdar kaza merkezine ve Suriçi'ne olan yakınlığı sayesinde ticari ve ekonomik faaliyetlere erişim açısından önemli bir avantaja sahip olmuştur. Kanlıca'nın Boğaziçi boyunca uzanan iskelelere yakınlığı (iki kıyı arası ortalama 800-1.000 metredir), köyün ekonomik yapısının çeşitlenmesine olanak tanımış ve üçüncül sektörün (özellikle kayıkçılık) baskın hale gelmesine yol açmıştır. Bu durum, köydeki ekonomik dinamizmi artırmış ve Kanlıca'nın çevresiyle olan ticari ilişkilerini güçlendirmiştir. Kanlıca yoğurdunun ün kazanarak Suriçi'ne kadar götürülmesi, köyün ekonomik aktivitesini destekleyen bir diğer önemli faktör olmuştur. Kanlıca İskelesi'nin bu dönemde Boğaziçi'nde bulunan diğer iskelelerle olan bağlantısı, köyün bölgesel ticaret ağına entegrasyonunu kolaylaştırmış ve ekonomik gelişimini hızlandırmıştır.

Coğrafi İzolasyon ve Birincil Sektörün Baskınlığı: İncir Köyü

İncir köyü ise Kanlıca'nın kuzeyinde ve Beykoz köyünün güneyinde geniş bir koyun kıyısında yer alır. Kanlıca'nın aksine, daha izole bir coğrafi konumda yer almış ve bu durum köyün ekonomik yapısını belirgin bir şekilde etkilemiştir. Koyun iç kesimlerinde konumlanması ve Avrupa yakasına olan uzaklığı (iki kıyı arası ortalama 2.000 metredir), köyde ikincil ve üçüncül sektörlerin gelişimini kısıtlamış, buna karşın birincil sektöre (çoğunlukla tarım) dayalı faaliyetlerin baskın hale gelmesine neden olmuştur. Bu mekânsal izolasyon ve görece daha az ulaşılabilirlik, İncir köyünün ekonomik yapısının daha geleneksel kalmasına yol açmış ve köyün ekonomik çeşitliliğini sınırlandırmıştır. İncir köyünde birincil sektörün %73'lük bir oranla baskın olması, Osmanlı kırsalının genel karakteristiği ile örtüşmekle birlikte, mekânsal faktörlerin yerel ekonomik yapı üzerindeki etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Ekonomik aktivite ve coğrafi konum arasındaki bu belirgin ilişki, Kanlıca köyü ile İncir köyünün mesleki ihtisaslaşma örüntüleri bakımından zıt yönde gelişim göstermesine sebep olmuştur.

Sanayi öncesi toplumlar bağlamında veya Osmanlı ülkesinde köyler, birincil ekonomik faaliyet kollarının fazla olduğu alanları tanımlar (Burke 1975: 14-16; Goose 1982: 24-25; Aliağaoğlu ve Uğur, 2016: 205). İncir köyünde birincil sektör %73'lük bir oranla baskın ekonomik faaliyeti oluşturmaktadır. Bu dağılım İncir köyünü genel kanıya uygun örnek bir köy olarak ortaya çıkarmıştır. Osmanlı Anadolu'sunun geneliyle kıyaslandığı zaman birincil faaliyetlerin baskın olduğu yerler olarak köyler tanımlanırken bunun mekânsal olarak farklılık arz edebileceğinin iyi bir örneğini ise Kanlıca köyü oluşturmaktadır. Çünkü köy dediğimiz şey birincil faaliyetlerin fazla olduğu yerlerdir. Fakat Kanlıca'da birincil ekonomik sektörden ziyade üçüncül sektör %67'lik bir oranla baskındır. Demek ki Osmanlı ülkesinde kırsal alanda dahi genel köy tanımlamasına uymayan durumlar söz konusu olabilmektedir. Bu durum sanayi öncesi köy kavramını sosyal ve ekonomik boyutlarıyla yeniden düşünmemizi gerektirmektedir.

Bu çalışma, tarihi ekonomik coğrafya alanında mekânsal analizin önemini vurgulamaktadır. Gelecekteki araştırmalar, daha geniş bir coğrafi alanda benzer analizler yaparak, farklı bölgelerdeki mesleki ihtisaslaşmanın mekânsal dinamiklerini daha kapsamlı bir şekilde inceleyebilir. Ayrıca farklı dönemlere ve sosyo-ekonomik koşullara odaklanan çalışmalar, tarihsel süreçte ekonomik faaliyetlerin evrimini ve mekânsal dağılımını daha iyi

anlamamıza katkı sağlayabilir. Mekansal faktörlerin yanı sıra, sosyal ve kültürel faktörlerin de mesleki ihtisaslaşmayı nasıl etkilediği incelenmelidir. Özellikle köylerin sosyal yapıları ve toplumsal ilişkilerinin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkileri köy ekonomilerinin daha derinlemesine anlaşılmasını sağlayabilir.

KAYNAKLAR

a) Arşiv Kaynağı:

Dağdelen, İ. (2012). *Beykoz Nüfus Defterleri,* İstanbul: Beykoz Belediyesi Kültür Yayınları No.26.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), 569 numaralı Nüfus Defteri (NFS.d..) (Hicri: 1261 / Miladi: 1845).

b) Araştırma Eserler:

Aliağaoğlu, A. ve Uğur, A. (2016). "Osmanlı Şehri", Isparta: *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 38, 203-226.

Aydoğmuş, A. (2019). "Coğrafya Yönüyle İstanbul Boğazı", İstanbul: *geoCED Herkes İçin Coğrafya* 3, 10-16.

Bayartan, M. (2003). *XIX. Yüzyılda Kütahya'nın Tarihî Coğrafyası*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Bostan, M. H. (2018). "Üsküdar'ın Sınırları ve Demografisi (XV-XIX. Yüzyıl)", İstanbul, *X. Uluslararası Üsküdar Sempozyumu*, s. 117-147.

Bozkurt, N. (2007). "Nüfus", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Buluttekin, M. B. (2015). "İstanbul'un 19. Yüzyıldaki Ekonomik Sorunlarının Tasnifi: Ahkam Defterlerine Göre Suriçi ve Bilad-ı Selâse (Galata, Üsküdar ve Haslar)", Kahramanmaraş: *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 12(1), 78-104.

Burke, P. (1975). "Some Reflections on the Pre-Industrial City", *Urban History 2*, 13-21.

Çimen, A. (2012). "Sayım, Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından

Osmanlıda Nüfus Hizmetleri", Ankara: *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14(3), 183-216.

Doğan, M. ve Doğan, Ö. (2022). "Ekonomik Coğrafya", içinde *Beşerî ve Ekonomik Coğrafya*, Ankara: Pegem Akademi, s. 159-195.

Doğanay, H. ve Doğanay, S. (2015). *Coğrafya'ya Giriş* (12. Baskı), Ankara: Pegem Akademi.

Ertuğ, N. (1995). *Osmanlı Ulaşım Sisteminde Kayıkçılık*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Eski İstanbul Fotoğrafları Arşivi, Erişim adresi: www.eskiistanbul.net (Erişim tarihi: 11.05.2023).

Eyice, S. (2004). "Fetihten Önceki Üsküdar", İstanbul, *Üsküdar Sempozyumu I*, s. 17-20.

Frenken, K. ve Boschma, R. (2015). "Geographic Clustering in Evolutionary Economic Geography", içinde *Handbook of Research Methods and Applications in Economic Geography*, Edward Elgar Publishing, s. 291-302.

Gallup, J. L., Sachs, J. D. ve Mellinger, A. D. (1998). "Geography and Economic Development", *International Regional Science Review* 22(2), 179-232.

Goose, N. (1982). "English Pre-Industrial Urban Economies", *Urban History* 9, 24-30.

Gümüşçü, O. (1997). *XVI. Yüzyıl Larende (Karaman) Kazasında Yerleşme ve Nüfus*, Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Doktora Tezi.

Gümüşçü, O. (2013). "Tarihi Coğrafya", içinde *Coğrafya ve Tarihi Coğrafya*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, s. 30-56.

Gümüşçü, O. (2018). *Kaynaklarıyla Tarihi Coğrafya* (1. Baskı), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Güneş, A. (2004). "16. ve 17. Yüzyıllarda Üsküdar'ın Mahalleleri ve Nüfusu", İstanbul, *Üsküdar Sempozyumu I*, s. 42-56.

İnciciyan, P. Ğ. (1956). *XVIII. Asırda İstanbul*, çev. H. D. Andreasyan, İstanbul, İstanbul Fethi Derneği, İstanbul Enstitüsü Yayınları.

Kaplanoğlu, R. (2016). "İlk Nüfus Defterlerine Göre Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Yaşam", İstanbul, *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX*, s. 497-536.

Karabağ, S. ve Şahin, S. (2009). *Türkiye Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası* (4. Baskı), Ankara, Gazi Kitabevi.

Karakaya, E. (2012). "Üsküdar", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 42*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kim, S. ve Margo, R. A. (2004). "Historical Perspectives on US Economic Geography", içinde *Handbook of Regional and Urban Economics* 4, Elsevier, s. 2981-3019.

Konyalı, İ. H. (1976). *Abideleriyle ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi* (Cilt 2), İstanbul: Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları.

Krugman, P. (1991). "Increasing Returns and Economic Geography", *Journal of Political Economy* 99(3), 483-499.

Kunter, H. B. (1958). "Fatih Devri Sonlarında İstanbul Mahalleleri, Şehrin İskanı ve Nüfusu", *Vakıflar Dergisi* 4, 245-248.

Mantran, R. (2023). *İstanbul Tarihi* (4. Baskı), çev. T. Tunçdoğan, İstanbul: İletişim Yayınları. (Orijinal eser basım tarihi 1996).

Mazak, M. (2019). *İstanbul Kayıkçıları* (1. Baskı), İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Microsoft Bing Görüntü Oluşturucu, DALL·E. (2023). *Yapay Zekâ Destekli Görüntü Üretim Uygulaması*. Erişim adresi: https://www.bing.com

Mitchell, J. B. (1954). *Historical Geography*, London: English Universities Press.

Mülayim, S. (2005). "19. Yüzyılda Üsküdar", İstanbul, *Üsküdar Sempozyumu II*, s. 138-150.

Özçağlar, A. (2006). *Coğrafyaya Giriş* (2. Baskı), Ankara: Hilmi Usta Matbaacılık.

Temurçin, K. (2007). "Hamidabat Kazasında Nüfus (1831-1917)", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 17(1), 45-68.

Tümertekin, E. (1994). *Beşerî Coğrafyaya Giriş*, İstanbul: İ.Ü. İletişim Fakültesi Basımevi ve Film Merkezi.

Tümertekin, E. ve Özgüç, N. (2020). *Ekonomik Coğrafya: Küreselleşme ve Kalkınma* (17. Baskı), İstanbul: Çantay Kitabevi.

Türker, A. (2007). "İstanbul Boğazı'nın Akıntı Rejimini Belirleyen Başlıca Etkenler", *6. Ulusal Kıyı Mühendisliği Sempozyumu*, Trabzon, s. 531-538.

Türkmen, H. (2015). *Geçmişten Üsküdar Suretleri Beşibiryerde*, İstanbul: Ege Reklam ve Basım Sanatları.

Türkmen, H. (2019). *Gravürlerde Üsküdar* (1. Baskı), İstanbul: Seçil Ofset.

Unan, F. (2004). "Mevleviyet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 29, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Yılmaz, H. H. (2021). *XVI. yy Osmanlı Tahrir Defterlerine Göre Şumnu Kazasının Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası*, Afyonkarahisar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Yiğit, İ. (2011). *Temettuat Defterlerine Göre XIX. Yüzyılda Beyşehir'in Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası*, Afyonkarahisar, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Yiğit, İ. (2020). "Burdur ve Çevre Kazalarda Nüfus (1834)", *Doğu Coğrafya Dergisi* 25(44), 13-30.

Yiğit, İ. ve Yakar, M. (2021). "Tarihi Bir Kaynak Olarak XIX. Yüzyıl Nüfus Defterlerindeki Yabanciyân Kayıtlarının Göç Araştırmalarındaki Yeri: Isparta ve Çevre Kazalar Örneği", *Ege Coğrafya Dergisi* 30(2), 247-263.

Yiğit, İ. ve Yakar, M. (2022). "Tarihi Nüfus Coğrafyası: 19. Yüzyıl İlk Yarısında Hamid Sancağı Yalvaç Kazasında Nüfusun Yaş Yapısı ve Yaşlanma Düzeyi", *Ege Coğrafya Dergisi* 31(2), 233-253.